

PRZEKAZYWANIE KOLEKCJI NA RZECZ MUZEÓW NA PODSTAWIE CZYNNOŚCI PRAWNYCH *INTER VIVOS* ORAZ *MORTIS CAUSA*

PAULINA GWOŹDZIEWICZ-MATAN

IWONA GREDKA-LIGARSKA

Wprowadzenie

Początków współczesnego muzealnictwa niewątpliwie upatrywać można w prywatnym kolekcjonerstwie, które swój rozwój zawdzięcza pasji pojedynczych osób lub niekiedy całych rodów. W historii polskiego muzealnictwa znane są przypadki, w których znakomite kolekcje prywatne stały się zaczątkiem polskiego muzeum narodowego¹. Nierzadko też muzea – zwłaszcza te o genezie XIX-wiecznej – były tworzone w celu ratowania pamiątek przeszłości, w tym całych kolekcji, przed rozproszeniem i zachowania ich dla przyszłych pokoleń². Historia kolekcjonerstwa, łącząca się z genezą muzealnictwa, doczekała się już cennych opracowań naukowych. W tym miejscu uzasadnione staje się zatem odesłanie do literatury poświęconej temu zagadnieniu³. Przekazywanie kolekcji prywatnych na rzecz muzeów publicznych stało się zatem pozytywną i pożądaną praktyką, nieobcą również czasom nam współczesnym. I chociaż zjawisko to zasługuje na uznanie, to jednak nie można pominąć okoliczności, że zdarzają się także nadużycia lub wręcz działania sprzeczne z prawem. Mogą one polegać np. na przekazywaniu określonych obiektów przez kolekcjonerów do muzeów, na podstawie umowy przechowania na czas oznaczony, w celu wykreowania w ten sposób określonej wartości obiektu lub wręcz „zbudowania” historii dla obiektu będącego w istocie falsyfikatem, który następnie ma być wprowadzony na rynek sztuki. Już na pierwszy rzut oka widoczne są zatem pewne zagrożenia,

1 W. Kowalski, K. Zalańska, *Aktualne ramy prawne kolekcjonerstwa i muzealnictwa prywatnego*, [w:] *Kultura w praktyce. Zagadnienia prawne. Muzea a rynek sztuki. Aspekty prawne*, (red.) A. Jagielska-Burduk, W. Szafranski, t. 3, Poznań 2014, s. 118. Zob. również literaturę tam powołaną.

2 K. Zalańska, *Muzealia, zbiory, eksponaty, kolekcja muzealna oraz zasoby muzeum – pojęcia podstawowe w muzealnictwie*, [w:] *Kolekcje i zbiory muzealne. Problematyka prawna*, (red.) P. Stec, P. P. Maniurka, Opole 2015, s. 19.

3 A. Ryszkiewicz, *Kolekcjonerzy i miłośnicy*, Warszawa 1981; M. Białonowska, Andrzej Stanisław Ciechanowiecki: *Kolekcjoner, marszałek i mecenas*, Lublin 2012; *200 lat muzealnictwa warszawskiego. Dzieje i perspektywy. Materiały sesji naukowej, Zamek Królewski w Warszawie 16-17 listopada 2005 roku*, (red.) A. Rottermund, A. Sołtan, M. Werde, Warszawa 2006; T. Mańkowski, *Mecenat artystyczny Stanisława Augusta*, Warszawa 2013; *Kolekcjonerstwo polskie XX i XXI wieku. Szkice. Materiały konferencji zorganizowanej w 2014 roku przez Zakład Muzealnictwa Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, (red.) T. F. de Rosset, A. Kluczevska-Wójcik, A. Tołysz, Warszawa 2015; W. Kowalski, *Dawne i współczesne uwarunkowania prawne kolekcjonerstwa w Polsce*, [w:] *Kolekcjonerstwo polskie XX i XXI wieku...*, s. 204-219; W. Gluziński, *U podstaw muzeologii*, Warszawa 1980; K. Pomian, *Zbieracze i osobliwości. Paryż-Wenecja XVI-XVIII wiek*, Warszawa 2006.

które mogą ujawnić się w procesie przekazywania kolekcji na rzecz muzeów. W niniejszym artykule Autorki postawiły sobie za cel zwrócenie uwagi Czytelników na czynności prawne *inter vivos* (pomiędzy żyjącymi) oraz *mortis causa* (na wypadek śmierci) służące przekazywaniu przez kolekcjonerów kolekcji na rzecz muzeów. Obowiązujące regulacje prawne pozwalają bowiem na dokonanie wyboru spośród różnych – możliwych do zastosowania – podstaw prawnych, na jakich dojdzie do przekazania kolekcji do muzeum. Wybór dotyczy również tego, czy owo przekazanie będzie powiązane z przeniesieniem własności, a co za tym idzie będzie mieć charakter trwały, czy też dojdzie wyłącznie do przeniesienia posiadania rzeczy, a zatem powierzenie określonego obiektu na rzecz muzeum będzie wyłącznie czasowe. Wyczerpanie analizowanego zagadnienia z pewnością nie będzie możliwe z uwagi na jego obszerność. Z tego też względu poza zakresem rozważań pozostaną kwestie prawnoautorskie⁴ oraz podatkowe. Zadaniem Auterek będzie natomiast ukazanie – możliwych do zastosowania w praktyce – prawnych podstaw przekazywania kolekcji do muzeów, zarówno od strony teoretycznej, jak i od strony praktycznej. W obydwu tych wymiarach istotne będzie m.in. wyjaśnienie, które z prezentowanych czynności prawnych *inter vivos* oraz *mortis causa* są korzystne dla muzeów, a które uznać można za optymalne z punktu widzenia interesów kolekcjonera. Jak zasygnalizowano już powyżej, analizowane czynności prawne, dokonywane przez kolekcjonerów, podzielone zostały na dwie, znacząco różniące się od siebie, grupy. Mianowicie, na czynności prawne dokonywane przez kolekcjonera za życia oraz na tzw. czynności prawne *mortis causa*, czyli dokonywane na wypadek śmierci kolekcjonera. Pozwoli to na pełne zobrazowanie różnorodności czynności prawnych możliwych do zastosowania, a także na zachowanie przejrzystości wywodów.

Kolekcja jako przedmiot obrotu cywilnoprawnego

Zanim jednak przedstawione zostaną wywody na temat prawnych form, które można zastosować w celu przekazania na rzecz muzeum zgromadzonych przez kolekcjonera obiektów, w pierwszej kolejności należy wyjaśnić, co w istocie należy rozumieć pod pojęciem „kolekcja”. Trzeba również odwołać się do definicji takich pojęć, jak „kolekcjonerstwo” oraz „kolekcjoner”. Istotne jest także udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy w świetle obowiązujących aktualnie przepisów prawa, kolekcja może stanowić samodzielny (odrębny) przedmiot stosunków cywilnoprawnych.

⁴ Zagadnienia dotyczące korzystania przez muzea z praw autorskich utrwalonych w prezentowanych obiektach zostały szczegółowo omówione w innym miejscu, por. I. Gredka-Ligarska, P. Gwoździewicz-Matan, W. W. Kowalski, *Umowy w działalności muzeów. Prawo cywilne. Prawo autorskie*, Gdańsk 2019, s. 187-212.

Rozpoczynając od wyjaśnienia pojęcia „kolekcja”, w pierwszej kolejności zauważyć należy, że definicję tego pojęcia znaleźć możemy w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁵. W myśl art. 6 ust. 1 pkt. 2 lit. b) u.o.z.o.z., zabytki ruchome mogą być kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje. Jednocześnie warto przypomnieć, że w komentowanej u.o.z.o.z. ustawodawca nie zapewnił kolekcjom żadnej szczególnej ochrony. Inaczej natomiast rzecz się miała pod rządami nieobowiązującej już ustawy z dnia 15 lutego 1962 r., o ochronie dóbr kultury i o muzeach⁶, która kolekcji poświęcała cały rozdział IX. W art. 55 u.o.d.k.m. pojęcie „kolekcji” zdefiniowane zostało jako zespół ruchomych dóbr kultury, przechowywanych w jednym miejscu i nie stanowiący muzeum. Co więcej – na podstawie art. 56 u.o.d.k.m. – właściciel kolekcji wpisanej na jego wniosek do rejestru zabytków⁷ był uprawniony do konkretnych świadczeń ze strony muzeów państwowych, w postaci: 1) ustalania autorstwa (atrybucji) przedmiotów kolekcji; 2) stwierdzenia stanu zachowania przedmiotów kolekcji i udzielania zaleceń konserwatorskich; 3) pomocy w prowadzeniu naukowej inwentaryzacji i naukowym opracowaniu przedmiotów kolekcji; 4) zabezpieczenia kolekcji lub jej poszczególnych przedmiotów⁸. W doktrynie zauważono natomiast, że definicja kolekcji, zamieszczona w art. 6 ust. 1 pkt. 2 lit. b) u.o.z.o.z. – w odróżnieniu od definicji kolekcji, która była zawarta w nieobowiązującym już art. 55 u.o.d.k.m. – nie wyklucza z pojęcia kolekcji zbiorów zgromadzonych w muzeach⁹.

W literaturze podkreśla się, że kolekcja stanowi pewną całość składającą się z wyselekcjonowanych składników, zwykle o zbliżonym poziomie i wartości przewodniej. Istotę kolekcji stanowi zatem zgromadzenie rzeczy ruchomych wedle założonego wcześniej klucza: artystycznego, kulturowego, historycznego, naukowego, poznawczego lub jeszcze innego. Natomiast pojęcie kolekcji i kolekcjonerstwa trzeba koniecznie odróżnić od zbieractwa, które również polega na gromadzeniu rzeczy, ale bez żadnej porządkującej je idei¹⁰. W *Słowniku terminologicznym sztuk pięknych* odnaleźć możemy natomiast definicję pojęcia „kolekcjonerstwo”. W myśl tej definicji: „kolekcjonerstwo to

5 Dz. U. 2003 Nr 162 poz. 1568 z późn. zm. Ustawa dalej powoływana jako: u.o.z.o.z.

6 Dz. U. 1962 Nr 10 poz. 48 z późn. zm. Ustawa dalej powoływana jako: u.o.d.k.m.

7 Z wyjątkiem kolekcji materiałów archiwalnych wpisanej do rejestru niepaństwowych materiałów archiwalnych.

8 Ponadto, właścicielowi kolekcji wpisanej do rejestru zabytków przysługiwało prawo korzystania z pomocy państwowych antykwariatów w poszukiwaniu kolekcjonowanych przedmiotów (art. 58 u.o.d.k.m.).

9 J. R. Antoniuk, *Odpowiedzialność zbywcy za wady fizyczne kolekcji*, [w:] *Kolekcje i zbiory muzealne...*, s. 98.

10 W. Kowalski, P. Gwoździewicz-Matan, *Kolekcja*, [w:] *Leksykon prawa ochrony zabytków. 100 podstawowych pojęć*, (red.) K. Zeidler, Warszawa 2010, s. 115-116.

świadome gromadzenie przedmiotów (przede wszystkim dzieł sztuki) o ściśle ustalonym zakresie merytorycznym, chronologicznym lub topograficznym¹¹. Jeśli natomiast idzie o pojęcie „kolekcjonera”, to w potocznym rozumieniu jest on definiowany jako osoba, która tworzy kolekcję¹². Warto jednak szerzej spojrzeć na to pojęcie i podkreślić, że w literaturze – dotyczącej zarówno sztuk pięknych, jak i prawa ochrony dziedzictwa kultury – wskazuje się, iż kolekcjoner to osoba, która precyzyjnie opanowała znajomość wybranego przez siebie obszaru zainteresowań i która dba o jednorodność kolekcji i jej możliwie najlepszy poziom, otacza swą kolekcję wszechstronną opieką, z reguły udostępnia ją nauce i zainteresowanym, a także dąży do zachowania jej w całości i przekazania potomnym¹³.

Powracając do zasygnalizowanego wcześniej zagadnienia, należy wyjaśnić, czy kolekcja – rozumiana, jako zbiór rzeczy uporządkowanych według określonego kryterium, które razem tworzą pewną całość – może być przedmiotem obrotu cywilnoprawnego jako całość, czy też przedmiotem obrotu są wyłącznie poszczególne rzeczy składające się na kolekcję. Zagadnienie to było już tematem rozważań doktryny i to zarówno w znaczeniu ogólnym – odnoszącym się do zbioru rzeczy jako takiego – jak również w znaczeniu szczegółowym, tj. dedykowanym wyłącznie kolekcji. Ograniczając się zatem do tego, co już zostało powiedziane – a to z uwagi na ramy niniejszego opracowania – warto w pierwszej kolejności przypomnieć, iż w odniesieniu do zbioru rzeczy w literaturze zarysowały się dwa przeciwstawne stanowiska. Według pierwszego, klasycznego, nie ma możliwości przeniesienia własności do zbioru rzeczy w drodze jednej czynności prawnej. Przedmiotem obrotu mogą być bowiem jedynie poszczególne rzeczy wchodzące w skład zbioru¹⁴. Drugie stanowisko – wyrażone przez Wojciecha J. Katnera – sprowadza się do twierdzenia, iż nie ma w prawie cywilnym przeszkód, aby przedmiotem czynności prawnej uczynić zbiór rzeczy. W uzasadnieniu tego stanowiska zwraca się uwagę na podobieństwo do sytuacji dopuszczonej przez ustawodawcę w art. 55² Kodeksu cywilnego¹⁵. Szczegółowe wywody poświęcone kolekcji odnaleźć można natomiast w literaturze z zakresu prawa

11 *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, (red.) M. Bielska-Łach, K. Kubalska-Sulkiewicz, A. Manteuffel-Szarota, Warszawa 1996, s. 192.

12 *Internetowy Słownik Języka Polskiego*, <https://sjp.pl/kolekcjoner>. Dostęp: 12.12.2019.

13 W. Kowalski, *Dawne i współczesne uwarunkowania prawne kolekcjonerstwa...*, s. 207. Zob. także: *Słownik terminologiczny sztuk...*, s. 192.

14 J. Ignatowicz, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1997, s. 15. Zob. także: S. Grzybowski, [w:] *System prawa cywilnego. Część ogólna*, (red.) S. Grzybowski, t. I, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1985, s. 458.

15 W. J. Katner, *Przedmioty czynności cywilnoprawnych*, [w:] *System Prawa Prywatnego. Prawo cywilne – część ogólna*, (red.) M. Safjan, t. I, Warszawa 2012, s. 1316 i 1197.

ochrony dziedzictwa kultury. Podział na dwa, przeciwstawne wobec siebie – a zaprezentowane powyżej – stanowiska został przy tym zachowany. Za poglądem wyrażonym przez Wojciecha J. Katnera odpowiedział się Jarosław R. Antoniuk, podkreślając, że jedynie przyjęcie tej koncepcji pozwoli na obrót zbiorami rzeczy, a w szczególności kolekcjami, w sposób odpowiadający woli stron. W analizowanej sytuacji przedmiotem zbycia nie są bowiem poszczególne przedmioty składające się na zbiór rzeczy, lecz właśnie ten zbiór jako całość. Zdaniem tego Autora celem nabywcy nie jest nabycie określonego przedmiotu, np. znaczka pocztowego lub obrazu, lecz całej serii znaczków lub kolekcji obrazów¹⁶. Natomiast Piotr Stec wyraził pogląd, że kolekcja jest szczególnego rodzaju zbiorem rzeczy, ale *de lege lata* nie możemy przyznać jej statusu samodzielnego przedmiotu stosunków cywilnoprawnych czy wręcz statusu rzeczy zbiorowej. Dotyczy to również kolekcji wpisanych do rejestru zabytków. W uzasadnieniu swojego stanowiska Autor ten wskazuje, że w przypadku kolekcji istnieje wprawdzie podobieństwo do konstrukcji prawnej przedsiębiorstwa jako przedmiotu obrotu oraz podobieństwo do różnych, wyodrębnionych gospodarczo, zbiorów rzeczy, ale odnoszące się do nich przepisy nie mogą być stosowane wprost do obrotu kolekcjami. Przepisy te mają bowiem charakter wyjątkowy, co wyłącza ich wykładnię rozszerzającą. Co więcej, Piotr Stec dowodzi, że nie ma potrzeby stosowania do kolekcji przepisów szczególnych – np. tych odnoszących się do przedsiębiorstwa – albowiem problemy rodzące się na tle czynności prawnych, mających za przedmiot kolekcję, mogą być rozstrzygnięte z zastosowaniem przepisów o wykładni oświadczeń woli. Autor ten podkreśla, że czynność prawna mająca za przedmiot zbiór rzeczy będzie wywoływać skutek prawnorzeczowy w postaci przeniesienia własności określonej liczby rzeczy objętych oświadczeniami woli stron. Pod tym względem nie będzie zatem różnić się od innych czynności prawnych mających za przedmiot kilka rzeczy oznaczonych co do tożsamości. Zgodnie z regułami prawa cywilnego czynność prawnorzeczowa ma za przedmiot rzecz, a zgodnie z art. 45 Kodeksu cywilnego, rzeczą jest przedmiot materialny. Chodzi tu o jeden przedmiot, a nie o wiele różnych przedmiotów traktowanych jako całość. A zatem zbycie kilku rzeczy, nawet w ramach jednej czynności prawnej, będzie skutkowało przewłaszczeniem każdej z nich z osobna, nawet jeśli stanowią one zorganizowaną gospodarczo i funkcjonalnie całość¹⁷. Warto dodać, że również Monika Drela opowiedziała się przeciwko potraktowaniu kolekcji jako jednego przedmiotu własności¹⁸.

16 J. R. Antoniuk, *Odpowiedzialność zbywcy za wady...*, s. 101.

17 P. Stec, *Kolekcja jako przedmiot obrotu cywilnoprawnego*, [w:] *Kolekcje i zbiory muzealne...*, s. 83 i nast.

18 M. Drela, *Własność zabytków*, Warszawa 2006, s. 82 oraz 87 i nast.

Piotr Stec – *de lege ferenda* – zaproponował konkretne rozwiązanie dotyczące wprowadzenia do prawa polskiego przepisów regulujących zagadnienie kolekcji i kompletów¹⁹.

Przekazanie kolekcji do muzeum na podstawie umowy cywilnoprawnej

Umowy cywilnoprawne, które mogą być zastosowane w celu przekazania kolekcji do muzeum, podzielić należy na dwie grupy. Pierwsza grupa obejmuje umowy, których skutkiem jest przeniesienie własności wszystkich obiektów tworzących zbiór rzeczy, który określić możemy mianem kolekcji. Druga zaś grupa to umowy skutkujące wyłącznie przeniesieniem na muzeum posiadania rzeczy. W grupie umów prowadzących do przeniesienia własności obiektów wskazać możemy umowę sprzedaży, umowę zamiany oraz umowę darowizny. Dalsze rozważania dotyczyć będą jednak wyłącznie umowy darowizny, gdyż to właśnie ta umowa w pełni urzeczywistnia ideę nieodpłatnego przeniesienia własności kolekcji na rzecz muzeum.

DAROWIZNA

Kolekcjoner, który chciałby przekazać swoją kolekcję na rzecz muzeum, w sposób trwały, tj. połączony z przeniesieniem własności, a do tego poprzez czynność prawną o charakterze nieodpłatnym, może skorzystać z konstrukcji prawnej umowy darowizny. Umowa darowizny jest umową nazwaną, uregulowaną w Kodeksie cywilnym. Przedmiotem tej umowy jest bezpłatne świadczenie darczyńcy na rzecz obdarowanego kosztem majątku darczyńcy (art. 888 § 1 Kodeksu cywilnego). Stosunek prawny darowizny powstaje pomiędzy darczyńcą a obdarowanym. Zawarcie umowy darowizny następuje z chwilą złożenia przez obie strony zgodnych oświadczeń woli. Kodeks cywilny nie wymaga jednak jednoczesności takich oświadczeń woli, stąd dopuszczalne jest złożenie oświadczenia w pierwszej kolejności przez darczyńcę, a następnie jego akceptacja przez obdarowanego²⁰. Umowa darowizny nie jest zatem aktem jednostronnym i w związku z tym za nieprawidłowe uznać należy posługiwanie się przez niektóre muzea tzw. aktami darowizny, w których wyrażone zostało jedynie oświadczenie woli darczyńcy²¹. W braku odmiennego zastrzeżenia stron umowy (art. 155 § 1 Kodeksu cywilnego), umowa darowizny zobowiązująca do przeniesienia własności rzeczy oznaczonej co do tożsamości, przenosi własność na obdarowanego, a zatem następuje podwójny skutek zobowiązująco-

19 P. Stec, *Kolekcja jako przedmiot...*, s. 94-95.

20 J. Jezioro, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, (red.) E. Gniewek, 2. wyd., Warszawa 2006, s. 1326.

21 I. Gredka-Ligarska, P. Gwoździewicz-Matan, W. W. Kowalski, *Umowy w działalności muzeów...*, Gdańsk 2019, s. 83.

rozporządzający²². Po myśli art. 890 Kodeksu cywilnego oświadczenie darczyńcy powinno być złożone w formie aktu notarialnego, jednakże umowa darowizny zawarta bez zachowania tej formy staje się ważna, jeżeli przyrzeczone świadczenie zostało spełnione. Ustawodawca przewidział zatem tzw. konwalidację czynności prawnej, poprzez faktyczne wykonanie umowy darowizny. W literaturze podkreśla się, że wprowadzenie przez ustawodawcę wymogu formy aktu notarialnego nie jest przypadkowe, albowiem darczyńca powinien mieć niejako czas na przemyślenie swej decyzji, a dodatkowo udział notariusza ma zapewnić usunięcie niebezpieczeństwa wadliwości dokonywanej czynności prawnej. Z kolei oświadczenie obdarowanego może być złożone w dowolnej formie²³. Odnosząc powyższe do praktyki muzealnej, godzi się zauważyć, że rozwiązaniem optymalnym z punktu widzenia interesów zarówno obdarowanego (muzeum), jak i darczyńcy (kolekcjonera) będzie stosowanie formy aktu notarialnego do zawieranych umów darowizny. Pozwoli to bowiem na sformułowanie treści umowy darowizny w sposób poprawny i precyzyjny, dzięki czemu – na wypadek sporu – w przyszłości będzie można uniknąć komplikacji w zakresie wykładni woli stron tej umowy. Dotyczy to szczególnie muzeów, które nie posiadają w swej strukturze działu prawnego i nie korzystają z pomocy profesjonalnego pełnomocnika. Zasadniczą cechą darowizny jest jej nieodpłatność rozumiana jako brak ekwiwalentu ekonomicznego jako odpowiednika świadczenia darczyńcy²⁴. Zaistnienie skutku w postaci nabycia przez muzeum – na podstawie umowy darowizny – własności rzeczy otrzymanej od darczyńcy nie wymaga spełnienia przez muzeum jakiegokolwiek świadczenia na rzecz darczyńcy²⁵.

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na dwa pojęcia: „przedmiot umowy” oraz „przedmiot świadczenia”. Przedmiotem umowy jest świadczenie, które w umowie darowizny polega na dokonaniu przez darczyńcę na rzecz obdarowanego przysporzenia majątkowego bez ekwiwalentu – co zostało wyjaśnione już wcześniej. Natomiast przedmiotem świadczenia w umowie darowizny mogą być zarówno rzeczy ruchome, jak i nieruchomości, a także środki pieniężne czy zbywalne prawa majątkowe²⁶. W odniesieniu do rzeczy ruchomych należy podkreślić, że przedmiotem darowizny mogą być oczywiście także zespoły rzeczy, tradycyjnie określane czasem jako *universitas rerum*, czyli

22 K. Mularski, [w:] *Kodeks cywilny. Tom III. Komentarz*. Art. 627-1088, (red.) M. Gutowski, 2. wyd., Warszawa 2019, źródło: Legalis.

23 J. Jezioro, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 1330.

24 Ibidem, s. 1327.

25 I. Gredka-Ligarska, P. Gwoździewicz-Matan, W. W. Kowalski, *Umowy w działalności muzeów...*, s. 83.

26 Zob. A. Jagielska, W. Szafrąński, *Darowizny na rzecz muzeów*, [w:] *Wokół problematyki prawnej zabytków i dzieł sztuki*, (red.) W. Szafrąński, t. II, Poznań 2008, s. 71.

kolekcje²⁷. Nie można przy tym zapominać, że w przypadku zespołu rzeczy objętych jedną czynnością prawną, przewłaszczenie każdej z tych rzeczy – z kolekcjonera na muzeum – nastąpi z osobną, nawet jeśli przedmiotem świadczenia strony umowy darowizny uczyniły kolekcję jako całość²⁸. Rozwiązaniem rekomendowanym, które pozwoli uniknąć komplikacji w praktyce, jest zatem precyzyjne określenie, co wchodzi w skład kolekcji. Strony mogą to uczynić poprzez zamieszczenie listy obiektów²⁹ wchodzących w skład danej kolekcji, bezpośrednio w treści umowy darowizny albo w załączniku do tej umowy³⁰.

Prawa i obowiązki stron umowy darowizny zostały uregulowane w art. 888 § 1 i w następnych artykułach Kodeksu cywilnego. Szczegółowe ich analizowanie nie jest możliwe z uwagi na ramy niniejszego artykułu, a nadto nie wydaje się konieczne, gdyż istnieje już bogata literatura na ten temat³¹. Warto jedynie przypomnieć o dość często spotykanej praktyce nakładania przez darczyńcę na obdarowane muzeum obowiązku zwanego poleceniem. Uprawnienie darczyńcy w tym zakresie wynika wprost z art. 893 k.c., który stanowi, że darczyńca może włożyć na obdarowanego obowiązek oznaczonego działania lub zaniechania, nie czyniąc nikogo wierzycielem (polecenie). Polecenie nie stanowi świadczenia wzajemnego obdarowanego względem darczyńcy. Polecenie i jego realizacja mogą mieć na celu interes prywatny (także obdarowanego) albo interes publiczny (np. bezpłatne udostępnienie obiektów przekazanych na rzecz muzeum studentom konserwacji, udostępnienie wyglądu kolekcji prasie specjalistycznej czy też przygotowanie folderów przeznaczonych dla odwiedzających ekspozycję, a zawierających informacje na temat twórczości autora dzieł)³². Obowiązek określonego działania lub zaniechania może polegać na konieczności dokonania czynności faktycznej lub prawnej, przy czym beneficjentem tej czynności może być sam darczyńca, osoba obdarowana albo wskazana osoba trzecia. Polecenie może także być wykonane w interesie publicznym³³. Dla uniknięcia problemów w praktyce, polecenie powinno być jasno sformułowane i realne, tj. możliwe do wykonania przez muzeum. Podpisanie przez muzeum umowy darowizny zawierającej w swej treści polecenie jest jednoznaczne z przyjęciem obowiązku jego wykonania.

27 I. Gredka-Ligarska, P. Gwoździwicz-Matan, W. W. Kowalski, *Umowy w działalności muzeów...*, s. 86.

28 Zob. P. Stec, *Kolekcja jako przedmiot...*, s. 83 i nast.

29 Wraz z ich opisem.

30 Zob. P. Stec, *Kolekcja jako przedmiot...*, s. 90.

31 Zob. I. Gredka-Ligarska, P. Gwoździwicz-Matan, W. Kowalski, *Umowy w działalności muzeów...*, s. 86-90; A. Jagielska, W. Szafrąński, *Darowizny na rzecz...*, s. 71 i nast.; A. Jagielska-Burduk, *Umowy darowizny, użyczenia i depozytu*, [w:] *Mechanizmy prawne zarządzania dziedzictwem kultury*, A. Jagielska-Burduk, W. Szafrąński, Ł. Gawęł (praca zbiorowa), (red.) A. Jagielska-Burduk, Gdańsk-Warszawa 2016, s. 97-126.

32 A. Jagielska, W. Szafrąński, *Darowizny na rzecz...*, s. 72.

33 I. Gredka-Ligarska, P. Gwoździwicz-Matan, W. W. Kowalski, *Umowy w działalności muzeów...*, s. 88.

Muzeum nie powinno zatem z góry zakładać, że polecenia nie wykona, ani też nie powinno zawierać umowy darowizny, w której darczyńca zamieścił polecenie, którego muzeum nie będzie w stanie wykonać³⁴. Niewykonanie polecenia przez muzeum rodzi określone skutki prawne. Darczyńca, który wykonał zobowiązanie wynikające z umowy darowizny, może żądać wypełnienia polecenia, o ile wykonanie polecenia nie ma na celu wyłącznie korzyści obdarowanego (art. 894 § 1 k.c.). W sytuacji, gdy polecenie ma na względzie interes społeczny, niewypełnienie takiego polecenia przez muzeum rodzi uprawnienie właściwego organu państwowego do żądania jego wykonania (art. 894 § 2 k.c.). W razie śmierci darczyńcy, z żądaniem wypełnienia polecenia mogą zwrócić się do muzeum także spadkobiercy darczyńcy (art. 894 § 2 k.c.). Obdarowane muzeum może odmówić wypełnienia polecenia jedynie wyjątkowo, tj. w sytuacji, gdy jest to usprawiedliwione istotną zmianą stosunków (art. 895 § 1 k.c.). Możliwość usprawiedliwienia odmowy wykonania polecenia zależy jednak nie tylko od zewnętrznych okoliczności o charakterze obiektywnym, ale także od zachowania samego obdarowanego i jego ewentualnego wpływu na zaistnienie tych okoliczności. Zmiana okoliczności zewnętrznych wywołana nieuzasadnionym zwlekaniem przez muzeum z wykonaniem polecenia nie będzie zatem mogła usprawiedliwić odmowy wykonania polecenia³⁵.

Zagadnieniem, któremu warto poświęcić uwagę, jest odpowiedzialność darczyńcy z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania umowy darowizny. Artykuł 891 k.c. zawiera uregulowanie szczególne w stosunku do ogólnych zasad odpowiedzialności kontraktowej (art. 471 i nast. k.c.). Darczyńca ponosi zatem odpowiedzialność odszkodowawczą wobec obdarowanego za winę umyślną oraz rażące niedbalstwo, podczas gdy ogólna zasada obejmuje także przypadki braku dołożenia należytej staranności. Przepis art. 891 k.c. ma jednak charakter dyspozytywny³⁶, co oznacza, że dopuszczalne jest umowne modyfikowanie (rozszerzenie, ograniczenie) odpowiedzialności darczyńcy, dokonywane przez strony w treści umowy darowizny. Nie można jedynie wyłączyć odpowiedzialności darczyńcy za szkodę powstałą z winy umyślnej. Jako przykład nienależytego wykonania darowizny można wskazać opóźnienie wydania obiektu, który miał być już eksponowany na wystawie

³⁴ Ibidem. Autorzy Ci zwracają uwagę, iż typowym przykładem polecenia jest życzenie darczyńcy, aby kolekcja była eksponowana na wystawie stałej oraz życzenie umieszczenia obok daru informacji o osobie darczyńcy. Często jest także zobowiązanie muzeum do opracowania i opublikowania w określonym terminie katalogu podarowanej kolekcji. Zdarza się także sformułowanie przez darczyńcę zakazu użyczenia podarowanych obiektów innym podmiotom albo zakazu dzielenia, otrzymanej na podstawie umowy darowizny, kolekcji „po wsze czasy”.

³⁵ Zob. I. Gredka-Ligarska, P. Gwoździewicz-Matan, W. W. Kowalski, *Umowy w działalności muzeów...*, s. 89.

³⁶ J. Jezioro, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 1331.

zorganizowanej specjalnie z okazji wzbogacenia kolekcji³⁷. Przepis art. 892 k.c., regulujący odpowiedzialność darczyńcy za wady darowanej rzeczy, odnosi się zarówno do wad fizycznych rzeczy, jak i do wad prawnych. Zakres odpowiedzialności darczyńcy za wady fizyczne oraz wady prawne przedmiotu darowizny został w art. 892 k.c. ograniczony wyłącznie do odpowiedzialności odszkodowawczej, co uzasadnione jest nieodpłatnym charakterem umowy darowizny. Obdarowanemu muzeum nie przysługuje zatem uprawnienie do domagania się od kolekcjonera (darczyńcy) wymiany całej kolekcji albo pojedynczego obiektu wchodzącego w skład kolekcji na wolne od wad lub usunięcia wady. Darczyńca zobowiązany jest do naprawienia szkody, jaką wyrządził obdarowanemu, ale tylko wtedy, gdy wiedząc o wadach, nie zawiadomił o nich obdarowanego we właściwym czasie. Odpowiedzialność darczyńcy w odróżnieniu od odpowiedzialności sprzedawcy nie została ukształtowana na zasadzie ryzyka, ale na zasadzie winy³⁸.

Kończąc rozważania poświęcone umowie darowizny, zauważyć wypada, że instytucja ta – z punktu widzenia interesów muzeum – jest optymalnym stosunkiem obligacyjnym skutkującym trwałym pozyskaniem kolekcji przez muzeum. Szczególnie fakt, że umowa darowizny prowadzi do przeniesienia na muzeum własności rzeczy składających się na kolekcję, jak również nieodpłatny charakter dokonywanego na rzecz muzeum przysporzenia, wyróżnia tę umowę spośród innych umów prowadzących do osiągnięcia tego samego skutku prawnego w postaci uzyskania prawa własności kolekcji (umowa sprzedaży, umowa zamiany). Jednocześnie z pola widzenia nie można tracić okoliczności, iż muzeum musi się też liczyć z pewnymi ograniczeniami (np. z obowiązkiem wykonania polecenia), a także z dopuszczoną przez prawo możliwością odwołania darowizny³⁹.

DEPOZYT

Depozyt jest często spotykanym w praktyce sposobem „przekazania” kolekcji do muzeum. Za atrakcyjnością tego rozwiązania przemawia fakt, że właściciel nie przenosi własności obiektów, a jedynie powierza je na przechowanie wyspecjalizowanej w tym instytucji. Zazwyczaj to deponent jest stroną inicjującą oddanie obiektów na przechowanie. Może to być ambicją jego kolekcjonerskich pasji lub może być związane z podniesieniem wartości rynkowej obiektów⁴⁰. Kolekcja staje się częścią

37 A. Jagielska, W. Szafrąński, *Darowizny na rzecz...*, s. 71-72.

38 J. R. Antoniuk, *Odpowiedzialność zbywcy za wady...*, s. 106, 115.

39 Szczegółowo na temat instytucji odwołania darowizny zob.: I. Gredka-Ligarska, P. Gwoździewicz-Matan, W. W. Kowalski, *Umowy w działalności muzeów...*, s. 93.

40 Por. na ten temat J. Miliszkiwicz, Ponad 5 milionów za obraz Opalki, „Rzeczpospolita” z 1 sierpnia 2019 r. (<https://archiwum.rp.pl/artukul/1408735-Ponad-5-milionow-za-obraz-Opalki.html>, dostęp: 20.12.2019).

zbiorów muzealnych – obiekty składane do muzeum w depozyt będą podlegały wpisowi do księgi depozytów⁴¹. Każde przekazanie obiektu do zbiorów muzealnych musi zostać odpowiednio udokumentowane⁴², a wpis w księdze depozytów powinien zawierać dane szczegółowo wskazane w rozporządzeniu⁴³, takie jak określenie autorstwa lub wytwórcy, pochodzenie, wartość w dniu nabycia, czas i miejsca powstania, materiał, techniki wykonania, wymiary, ewentualnie jego wagę oraz określenie cech charakterystycznych. W razie braku danych identyfikacyjnych wpisuje się w odpowiedniej rubryce księgi wyraz „nieznane”. Obiekty znajdujące się w zbiorach muzeum podlegają tym samym zabezpieczeniom i ochronie, co pozostałe obiekty będące własnością muzeum. Jest to często czynnik przemawiający za taką formą zadysponowania dobrami kultury. W ten sposób realizowany jest podstawowy obowiązek przechowawcy, jakim jest piecza nad powierzonymi rzeczami (art. 837 k.c.). Ponadto, przekazane do muzeum rzeczy wchodzące w skład kolekcji zostają poddane naukowemu opracowaniu, co znajduje następnie odzwierciedlenie w katalogach czy albumach. Obiekty podlegają też cyklicznym kontrolom co pięć lat⁴⁴.

Umowa depozytu muzealnego zbliżona jest do umowy przechowania uregulowanej w kodeksie cywilnym w art. 835-852. Zgodnie z definicją tam zawartą „przechowawca zobowiązuje się zachować w stanie niepogorszonym rzecz ruchomą oddaną mu na przechowanie”. Należy odnotować, że używanie rzeczy jest dopuszczalne w sytuacjach wyjątkowych – gdy składający wyraził na to zgodę lub jest to konieczne dla zachowania rzeczy w stanie niepogorszonym (art. 839 k.c.), jednakże korzyść, jaką przechowawca osiąga z tytułu używania, jest marginalna i epizodyczna⁴⁵. Widoczne jest zatem, że zasadniczą cechą odróżniającą tak zwany depozyt muzealny od „zwykłego” przechowania jest możliwość używania obiektów poprzez ich eksponowanie na wystawach. W literaturze zwrócono uwagę, że celem depozytu muzealnego jest umożliwienie włączenia obiektu we fragment działalności realizowanej przez muzeum względem zbiorów, przy jednoczesnym spełnieniu warunków sprawowania nad nim właściwej pieczy⁴⁶.

41 Por. § 1 ust. 2 pkt 3 rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 30 sierpnia 2004 r. w sprawie zakresu form i sposobu ewidencjonowania zabytków w muzeach (dalej jako: rozp. ws. ewidencjonowania).

42 Tak § 2 rozp. ws. ewidencjonowania: Przekazywanie zabytków do zbiorów muzealnych dokumentuje się protokołem przyjęcia, potwierdzającym wolę przekazania-przyjęcia przez przedstawicieli stron.

43 Tak § 3 ust. 1 rozp. ws. ewidencjonowania.

44 Por. § 3 ust. 6 rozp. ws. ewidencjonowania.

45 Tak J. Gudowski, [w:] *Kodeks cywilny, Komentarz*, (red.) J. Gudowski, t. 5, *Zobowiązania część szczegółowa*, Warszawa 2011, s. 839.

46 N. Fyderek, *Depozyt muzealny - zarys problematyki prawnej*, [w:] *Kolekcje i zbiory muzealne...*, s. 232.

W praktyce obiekty oddawane w depozyt przekazywane są nieodpłatnie. Z tytułu przechowywania rzeczy muzeum nie pobiera żadnych opłat. Zgodnie jednak z kodeksową regulacją, na składającym ciąży obowiązek zwrotu poniesionych wydatków wraz z ustawowymi odsetkami (art. 842 k.c.). Najczęściej jednak mamy do czynienia z sytuacją, gdy to przechowawca ma obowiązek ponoszenia wydatków. Jest to związane z korzyścią, jaką odnosi z możliwości włączenia obiektów do zbiorów muzeum.

Do zawarcia umowy depozytu dochodzi w momencie przekazania rzeczy przez deponenta. Nawet jeśli właściciel kolekcji zgłaszał wcześniej zamiar zawarcia takiej umowy, nie rodzi to po stronie muzeum żadnego roszczenia. Z uwagi na realny charakter umowy przechowania dochodzi ona do skutku w momencie przekazania rzeczy.

W umowach depozytu można ponadto spotkać zastrzeżenie prawa pierwokupu⁴⁷ na rzecz muzeum na wypadek, gdyby właściciel zdecydował się na sprzedaż kolekcji. Taka klauzula nakłada na deponenta będącego właścicielem pewne ograniczenia. Cięży na nim obowiązek zawarcia warunkowej umowy sprzedaży – jest zobowiązany do zawiadomienia muzeum o zawarciu umowy sprzedaży oraz jej treści. Taka umowa będzie skuteczna, jeśli muzeum nie skorzysta ze swojego uprawnienia.

Co do zasady, właściciel w każdej chwili może domagać się zwrotu depozytu. (art. 844 § 1 k.c.). Zazwyczaj jednak umowy konstruowane przez muzea zabezpieczają ich interesy w ten sposób, że uprawnienie to zostaje wyłączone. Dzieje się tak z uwagi na planowanie organizacji wystawy, druku katalogów i innych czynności, które uwzględniają konkretne obiekty z dużym, kilkunastomiesięcznym wyprzedzeniem.

Przekazanie obiektów w depozyt nie oznacza, że będą one w muzeum przechowywane po wsze czasy. Po zakończeniu umowy (w przypadku umów zawartych na czas oznaczony) lub po wypowiedzeniu umowy zawartej na czas nieoznaczony muzeum wzywa uprawnionego do odbioru depozytu. W przypadku niepodjęcia depozytu przez uprawnionego zastosowanie mogą znaleźć przepisy ustawy o likwidacji niepodjętych depozytów⁴⁸.

UŻYCZENIE

Spośród zaprezentowanych do tej pory form dysponowania swoją kolekcją użyczenie jest zdecydowanie formą najmniej trwałą. Właściciel udostępnia swoją kolekcję do muzeum na kilka, kilkanaście miesięcy w takim celu, aby została ona zaprezentowana na wystawie. Zazwyczaj inicjatywa

47 Uregulowane w k.c. w art. 596-602.

48 Ustawa z 18 października 2006 r. (Dz. U. nr 208, poz. 1537 ze zm.).

zawarcia takiej umowy pochodzi od muzeum, które jest zainteresowane czasowym pozyskaniem obiektów w celu ich eksponowania. Nie można jednak wykluczyć, że to np. właściciel będący jednocześnie twórcą zechce wystawić swoje dzieła – wówczas udostępni je na podstawie umowy o wystawieniu obiektu, która nieco różni się od użyczenia, a omawiana jest szeroko w innym miejscu⁴⁹.

Na podstawie umowy użyczenia, określanej w praktyce również mianem „wypożyczenia”⁵⁰, użyczający zobowiązuje się zezwolić biorącemu, przez czas oznaczony lub nieoznaczony, na bezpłatne używanie oddanej mu w tym celu rzeczy (art. 710 k.c.). A zatem, właściciel może przekazać obiekty (kolekcję obiektów) w celu ich zaprezentowania na wystawie. Zazwyczaj przekazuje je nieodpłatnie, muzeum nie uiszcza z tego tytułu żadnej opłaty⁵¹. Obiekty przekazane do muzeum na podstawie umowy użyczenia nie wchodzi na trwałe do zbiorów, są ewidencjonowane na zasadach ogólnych⁵². Nie oznacza to, że są wyłączone spod ochrony czy zabezpieczeń, jakie muzea stosują do własnych obiektów. Miernik należytej staranności jest w tym wypadku podwyższony, muzeum działa jako profesjonalista. Z punktu widzenia obowiązujących w muzeum procedur w momencie przyjęcia obiektu powinien zostać sporządzony protokół wejścia obiektu⁵³.

Co do zasady, biorący do używania (muzeum) ma zachować rzecz w stanie nie pogorszonym. Do dokonania jakichkolwiek zabiegów, np. konserwacji, konieczna jest zgoda użyczającego. W praktyce zdarza się, że w przypadku obiektów wymagających uprzedniej konserwacji muzeum zobowiązuje się do jej przeprowadzenia, wówczas umowa zmienia charakter prawny – w zamian za udostępnienie zostanie wykonana usługa polegająca na konserwacji⁵⁴.

Umowa o udostępnienie w celu zaprezentowania na wystawie zawierana jest zazwyczaj z dużym wyprzedzeniem, tym bardziej że w przypadku udostępniania całych kolekcji, stanowią one

49 Por. I. Gredka-Ligarska, P. Gwoździewicz-Matan, W. W. Kowalski, *Umowy w działalności muzeów...*, s. 119-123.

50 Szerzej na ten temat por. P. Gwoździewicz-Matan, *Umowa użyczenia muzealium w prawie prywatnym*, Warszawa 2015, s. 162-163.

51 Gdyby jednak strony umówiły się na odpłatne przekazanie, umowę należałoby wówczas kwalifikować jako umowę najmu, a uiszczaną opłatę jako czynsz. Szerzej na temat umów najmu, których stronami są muzea, por. I. Gredka-Ligarska, P. Gwoździewicz-Matan, W. W. Kowalski, *Umowy w działalności muzeów...*, s. 110-115.

52 Obiekty pozyskane na wystawę czasową podlegają ewidencjonowaniu na zasadach ogólnych określonych w rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 30 sierpnia 2004 r. Zgodnie z § 1 ust. 2 tego rozporządzenia ewidencjonowanie polega na wpisie dokonanym odpowiednio w następującej dokumentacji ewidencyjnej.

53 Również dokument Standard Spectrum (Brytyjski Standard Zarządzania Zbiorami Muzealnymi Spectrum) przewiduje tzw. procedurę wejścia obiektu, „której musi podlegać każdy obiekt, który nie ma numeru nadawanego przez organizację przyjmującą”. W dokumencie wskazano, jakie zagadnienia muszą zostać zagwarantowane przez „organizację przyjmującą” w momencie wejścia obiektu. Por. https://www.nimoz.pl/files/articles/68/SPECTRUM_4.0.pdf (dostęp: 20.12.2019).

54 Szczegółowo na temat charakteru prawnego umowy o konserwacji por. I. Gredka-Ligarska, *Konserwacja muzealiów jako utwór pracowniczy i jako przedmiot świadczenia cywilnoprawnego*, „Muzealnictwo” 2019 (60), s. 37-43.

znaczącą, jeśli nie wyłączną część ekspozycji. Praktyka obrotu wskazuje, że do zawarcia umowy dochodzi przed wydaniem obiektów, umowa ma zatem charakter konsensualny i w tym sensie odbiega od kodeksowego ujęcia⁵⁵.

Właściciel obiektów może domagać się ich zwrotu po zakończeniu trwania użyczenia lub po uczynieniu z rzeczy użytku odpowiadającego umowie (art. 715 k.c.). W sytuacji, gdy terminu nie zastrzeżono, należy przyjąć, że umowa kończy się w momencie zakończenia wystawy – taki był bowiem cel, dla którego umowa została zawarta. Co do zasady użyczający nie może wcześniej żądać zwrotu rzeczy, chyba że biorący używa rzeczy w sposób sprzeczny z umową (np. muzeum przekazuje, nie będąc upoważnione, obiekty do innego muzeum albo prezentuje je w sposób nieodpowiedni, w nieodpowiednich warunkach).

Podsumowując, należy wskazać, że w przypadku, gdy kolekcja ma być przekazana na krótki czas, w celu zaprezentowania obiektów na wystawie, zastosowanie znajdzie umowa użyczenia.

Przekazanie kolekcji do muzeum na podstawie czynności *mortis causa* (na wypadek śmierci)

Uzyskanie przez muzeum prawa własności dzieł sztuki lub zabytków tworzących zbiór rzeczy (kolekcję) może nastąpić nie tylko na podstawie stosunków obligacyjnych, ale również w drodze dziedziczenia testamentowego. Charakter prawny kolekcji nie stoi bowiem na przeszkodzie w dysponowaniu nią w drodze rozrządzeń testamentowych. Z nabyciem kolekcji przez muzeum, na podstawie testamentu, powiązana jest jednak odpowiedzialność za długi spadkowe, której skutki mogą dotknąć muzeum niezależnie od typu dokonanej przez spadkodawcę (kolekcjonera) dyspozycji testamentowej⁵⁶. Muzeum, jako spadkobierca, może w drodze dziedziczenia testamentowego uzyskać własność kolekcji jako pewnej uporządkowanej całości w oparciu o przepis art. 981¹ i nast. k.c. (zapis windykacyjny) lub art. 968 i nast. k.c. (zapis zwykły). Nie wchodząc w szczegółowe wywody, należy jedynie wyjaśnić, że zastosowanie przez spadkodawcę (kolekcjonera) instytucji zapisu windykacyjnego lub zapisu zwykłego – dokonywanego na rzecz muzeum – jest najlepszym rozwiązaniem w sytuacji, gdy kolekcjonerowi zależy na zachowaniu niepodzielności kolekcji także po jego śmierci. Wprawdzie w płaszczyźnie prawa spadkowego brak regulacji ochronnych, które w pełni gwarantowałyby

⁵⁵ Nie wchodząc w teoretyczne szczegóły, pozostaje odwołać się do uwag poczynionych w innym miejscu, por. I. Gredka-Ligarska, P. Gwoździwicz-Matan, W. W. Kowalski, *Umowy w działalności muzeów...*, s. 106.

⁵⁶ E. Macierzyńska-Franaszczyk, *Prawno-majątkowe konsekwencje dyspozycji mortis causa kolekcją prywatną w świetle rozstrzeżeń o zachówek*, [w:] *Kolekcje i zbiory muzealne...*, s. 118.

zachowanie nienaruszalności kolekcji, jednak z możliwych do zastosowania rozwiązań to właśnie instytucja zapisu (zwłaszcza zapisu windykacyjnego) najlepiej pozwala osiągnąć ten cel. Należy przy tym podkreślić, że niepodzielność i nienaruszalność kolekcji często leży w interesie nie tylko kolekcjonera (spadkodawcy), ale również samego muzeum (spadkobiercy).

Przepis art. 981¹ § 1 k.c. stanowi, że w testamencie sporządzonym w formie aktu notarialnego spadkodawca może postanowić, że oznaczona osoba nabywa przedmiot zapisu z chwilą otwarcia spadku, a zatem już z chwilą śmierci spadkodawcy. Uczynienie muzeum zapisobiercą windykacyjnym jest zatem bardzo korzystne z punktu widzenia jego interesu majątkowego. Muzeum nie tylko bowiem staje się właścicielem kolekcji już z chwilą śmierci spadkodawcy (kolekcjonera), ale również jest w stosunkowo dobrej sytuacji, jeśli idzie o sposób ponoszenia odpowiedzialności za zachówek. Rozrządzenie kolekcją przez zapis windykacyjny wyklucza także problem podziału kolekcji w wyniku postępowania o dział spadku między spadkobiercami⁵⁷. Dopuszczalność i skuteczność ustanowienia zapisu windykacyjnego kolekcji wymagać będzie jednak takiego zdefiniowania przedmiotu zapisu windykacyjnego, aby mieścił się on w katalogu przedmiotów wymienionych enumeratywnie przez ustawodawcę w art. 981¹ § 2 k.c.⁵⁸ Ustanowienie zapisu windykacyjnego kolekcji w praktyce przybrać powinno zatem postać odrębnych zapisów każdego z obiektów należących do kolekcji. Przedmiot każdego z zapisów musi zostać dokładnie scharakteryzowany w sposób pozwalający na jednoznaczne jego zidentyfikowanie⁵⁹.

Roszczenie o zachówek może być skierowane do muzeum, będącego zapisobiercą windykacyjnym, dopiero wtedy, gdy uprawniony nie będzie mógł otrzymać należnego mu zachowku od żadnego ze spadkobierców. Nie jest to bezwzględna ochrona, jednakże z perspektywy muzeum występującego w roli zapisobiercy windykacyjnego jest to skutek zapewniający daleko idącą ochronę przed odpowiedzialnością z tytułu zachowku⁶⁰. Muzeum, jako zapisobierca windykacyjny, może zwolnić się od obowiązku zapłaty sumy potrzebnej do uzupełnienia zachowku poprzez wydanie przedmiotu zapisu windykacyjnego na rzecz uprawnionego do zachowku (art. 999¹ § 3 k.c.).

57 Ibidem, s. 121.

58 Art. 981¹ § 2 k.c. stanowi, że przedmiotem zapisu windykacyjnego może być: 1) rzecz oznaczona co do tożsamości; 2) zbywalne prawo majątkowe; 3) przedsiębiorstwo lub gospodarstwo rolne; 4) ustanowienie na rzecz zapisobiercy użytkowania lub służebności, a od 1 stycznia 2020 r. również: 5) ogół praw i obowiązków współnika spółki osobowej.

59 E. Macierzyńska-Franaszczyk, *Prawno-majątkowe konsekwencje...*, s. 121-122; P. Książak, *Zapis windykacyjny*, Warszawa 2012, s. 97.

60 E. Macierzyńska-Franaszczyk, *Prawno-majątkowe konsekwencje...*, s. 123.

Spadkodawca (kolekcjoner) może również na rzecz muzeum uczynić w testamencie tzw. zapis zwykły, którego wykonanie spadkodawca może nałożyć na spadkobierców lub na zapisobierców windykacyjnych. Sytuacja prawna muzeum nie jest wówczas już tak korzystna, jak w przypadku zapisu windykacyjnego. Muzeum nie uzyskuje własności obiektów składających się na kolekcję, już w chwili śmierci spadkodawcy. Skutkiem ustanowienia, na rzecz muzeum, zapisu zwykłego będzie natomiast to, że muzeum stanie się wierzycielem spadkowym, uzyskując roszczenie do spadkobierców albo zapisobierców windykacyjnych o wykonanie zapisu, tj. o przeniesienie na muzeum własności kolekcji i o jej wydanie. Będąc wierzycielem spadkowym, muzeum nie ponosi natomiast bezpośredniej odpowiedzialności za długi spadkowe.

Brak szczególnego uprzywilejowania zapisu zwykłego, jako długu spadkowego, rodzi ryzyko wyczerpania majątku spadkowego i realnego ograniczenia roszczeń zapisobiercy zwykłego. Ograniczona jest również odpowiedzialność zapisobiercy windykacyjnego. Jeśli wartość zapisu kolekcji będzie przekraczać granicę odpowiedzialności spadkodawcy, będzie on uprawniony do stosunkowego zmniejszenia zapisu. Uprawnienie do ograniczenia zapisu może w skrajnych przypadkach prowadzić do całkowitej redukcji zapisu, bądź też uniemożliwić otrzymanie przez muzeum całej kolekcji. Skutkiem ograniczenia odpowiedzialności spadkobiercy jest dopuszczalność proporcjonalnego wykonania zapisu. Skutek ten prowadzi wprost podziału i rozproszenia kolekcji. W takim przypadku muzeum może podjąć próbę obrony z wykorzystaniem roszczenia z art. 1006 k.c., dającego podstawę ochrony nienaruszalności zapisu⁶¹.

Podsumowanie

Znajdujące się w muzeach obiekty oraz zespoły obiektów tworzące kolekcje nierzadko odznaczają się odmiennym statusem prawnym. Kolekcjonerzy mogą bowiem przekazać je do muzeów na podstawie umowy darowizny, skutkującej definitywnym wyzbyciem się własności, ale mogą również – nadal pozostając właścicielem – udostępniać je jako depozyty lub w drodze umowy użyczenia na czas określony. Możliwe jest również rozrządzenie kolekcją przez kolekcjonera, w testamencie, na wypadek śmierci. Prawo cywilne, a wskazując precyzyjnie, prawo zobowiązań, a także prawo spadkowe, przewidują bowiem różnorodne czynności prawne, zarówno *inter vivos*, jak i *mortis causa*, z wykorzystaniem których może dochodzić do przekazywania kolekcji na rzecz muzeów. Co istotne,

61 Ibidem, s. 126-127.

obowiązująca w prawie obligacyjnym zasada swobody umów wyposaża właścicieli kolekcji również w możliwość formułowania umów nienazwanych, dostosowanych do okoliczności konkretnego przypadku.

Artykuł niniejszy nie wyczerpuje, rzecz jasna, podjętej tematyki, a to z uwagi na jej obszerność i wielowątkowość. Dokonane rozważania pozwalają natomiast na sformułowanie wniosku, iż nie ma jednej optymalnej czynności prawnej, na podstawie której powinno odbywać się przekazywanie kolekcji do muzeów. Pozornie mogłoby się wydawać, iż podstawę taką stanowi umowa darowizny lub zapis windykacyjny, gdyż w oparciu o te instytucje muzeum staje się właścicielem kolekcji, a zatem mamy do czynienia z definitywnym pozyskaniem kolekcji przez muzeum. I te instytucje doznają jednak pewnych – zasygnalizowanych w artykule – ograniczeń. Co jednak najistotniejsze, w praktyce uzyskanie przez muzeum własności kolekcji, często nie jest po prostu niemożliwe, czy to z uwagi na fakt, że kolekcjoner nie chce się wyzbywać swej własności, czy ze względu na nieuregulowaną sytuację prawną, czy wreszcie inne jeszcze ograniczenia. Mobilność kolekcji dokonuje się zatem przede wszystkim dzięki umowom użyczenia. Ogromną rolę w praktyce odgrywają również depozyty. Na marginesie warto natomiast przypomnieć, że zarówno w przypadku czynności prawnych *inter vivos*, jak i czynności *mortis causa*, w świetle obowiązującego obecnie prawa, zbiór rzeczy (kolekcja) może być przedmiotem obrotu, ale przedmiotem własności są poszczególne rzeczy ruchome tworzące ten zbiór. Przeniesienie własności będzie zatem obejmować każdą rzecz z osobna.

Literatura:

- Antoniuk J.R., *Odpowiedzialność zbywcy za wady fizyczne kolekcji* [w:] *Kolekcje i zbiory muzealne. Problematyka prawna*, (red.) P. Stec, P.P. Maniurka, Opole 2015
- Białonowska M., Andrzej Stanisław Ciechanowiecki: *Kolekcjoner, marszand i mecenas*, Lublin 2012
- Bielska-Łach M., Kubalska-Sulkiewicz K., Manteuffel-Szarota A. (red.), *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, Warszawa 1996
- Drela M., *Własność zabytków*, Warszawa 2006
- Gluziński W., *U podstaw muzeologii*, Warszawa 1980
- Gredka-Ligarska I., Gwoździewicz-Matan P., Kowalski W. W., *Umowy w działalności muzeów. Prawo cywilne. Prawo autorskie*, Gdańsk 2019
- Gredka-Ligarska I., *Konserwacja muzealiów jako utwór pracowniczy i jako przedmiot świadczenia cywilnoprawnego*, *Muzealnictwo* 2019 (60)

Grzybowski S. [w:] *System prawa cywilnego. Część ogólna*, S. Grzybowski (red.), t. I, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1985

Gudowski J., w: Gudowski J.(red.), *Kodeks cywilny, Komentarz, t. 5, Zobowiązania część szczegółowa*, Warszawa 2011

Gwoździewicz-Matan P., *Umowa użyczenia muzealium w prawie prywatnym*, Warszawa 2015

Ignatowicz J., *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1997

Jagielska A., Szafrąński W., *Darowizny na rzecz muzeów [w:] Wokół problematyki prawnej zabytków i dzieł sztuki*, W. Szafrąński (red.), t. II, Poznań 2008

Jagielska-Burduk A., *Umowy darowizny, użyczenia i depozytu [w:] Mechanizmy prawne zarządzania dziedzictwem kultury*, A. Jagielska-Burduk, W. Szafrąński, Ł. Gawęł (praca zbiorowa), A. Jagielska-Burduk (red.), Gdańsk – Warszawa 2016

Jezioro J. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, E. Gniewek (red.), 2. wydanie, Warszawa 2006

Katner W. J., *Przedmioty czynności cywilnoprawnych [w:] System Prawa Prywatnego. Prawo cywilne – część ogólna*, M. Safjan (red.), t. I, Warszawa 2012

Kowalski W., Zalaśńska K., *Aktualne ramy prawne kolekcjonerstwa i muzealnictwa prywatnego [w:] Kultura w praktyce. Zagadnienia prawne. Muzea a rynek sztuki. Aspekty prawne*, (red.) A. Jagielska-Burduk, W. Szafrąński, t.3, Poznań 2014

Kowalski W., *Dawne i współczesne uwarunkowania prawne kolekcjonerstwa w Polsce [w:] Kolekcjonerstwo polskie XX i XXI wieku. Szkice. Materiały konferencji zorganizowanej w 2014 roku przez Zakład Muzealnictwa Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, Warszawa 2015

Kowalski W., Gwoździewicz-Matan P., *Kolekcja [w:] Leksykon prawa ochrony zabytków. 100 podstawowych pojęć*, K. Zeidler (red.), Warszawa 2010

Księżak P., *Zapis windykacyjny*, Warszawa 2012

Macierzyńska-Franaszczyk E., *Prawno-majątkowe konsekwencje dyspozycji mortis causa kolekcją prywatną w świetle rozszczeń o zachówek [w:] Kolekcje i zbiory muzealne. Problematyka prawna*, (red.) P. Stec, P.P. Maniurka, Opole 2015

Mańkowski T., *Mecenat artystyczny Stanisława Augusta*, Warszawa 2013

Mularski K. [w:] *Kodeks cywilny. Tom III. Komentarz. Art. 627–1088*, M. Gutowski (red.), 2. wyd., Warszawa 2019

Pomian K., *Zbieracze i osobliwości. Paryż – Wenecja XVI – XVIII wiek*, Warszawa 2006

de Rosset T.F., A. Kluczeńska-Wójcik, A. Tołysz (red.), *Kolekcjonerstwo polskie XX i XXI wieku. Szkice. Materiały konferencji zorganizowanej w 2014 roku przez Zakład Muzealnictwa Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, Warszawa 2015

Rottermund A., Sołtan A., Werde M.(red.), *200 lat muzealnictwa warszawskiego. Dzieje i perspektywy. Materiały sesji naukowej, Zamek Królewski w Warszawie 16 – 17 listopada 2005 roku*, Warszawa 2006

Ryszkiewicz A., *Kolekcjonerzy i miłośnicy*, Warszawa 1981

Stec P., *Kolekcja jako przedmiot obrotu cywilnoprawnego [w:] Kolekcje i zbiory muzealne. Problematyka prawna*, (red.) P. Stec, P.P. Maniurka, Opole 2015

Zalasińska K., *Muzealia, zbiory, eksponaty, kolekcja muzealna oraz zasoby muzeum – pojęcia podstawowe w muzealnictwie* [w:] *Kolekcje i zbiory muzealne. Problematyka prawna*, (red.) P. Stec, P.P. Maniurka, Opole 2015

PAULINA GWOŹDZIEWICZ-MATAN

Doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Prawa Cywilnego i Prawa Prywatnego Międzynarodowego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego, radca prawny. Zajmuje się prawem ochrony własności intelektualnej, prawem cywilnym oraz prawem ochrony dóbr kultury. Jest autorką kilkunastu publikacji, w tym m.in. związanych z podstawami prawnymi funkcjonowania rynku sztuki, muzeów oraz prawnoautorskimi aspektami działalności instytucji kultury, w tym m.in. monografii „Umowa użyczenia muzealium w prawie prywatnym”. Prelegentka na wielu konferencjach, również międzynarodowych, seminariach i szkoleniach, również dla muzealników. Prowadzi bieżącą obsługę prawną instytucji kultury, w tym muzeów. Współpracuje z Narodowym Instytutem Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów. Członek Międzynarodowej Rady Muzeów ICOM.

IWONA GREDKA-LIGARSKA

Adwokat, doktor nauk prawnych, adiunkt w Instytucie Nauk Prawnych, WPiA Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Przewodnicząca Rady Programowej Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów w kadencji 2016-2019 oraz 2019-2021. Specjalistka z zakresu prawa ochrony dziedzictwa kultury, prawa cywilnego i prawa pracy. Autorka ponad trzydziestu publikacji naukowych poświęconych prawnym aspektom działalności muzeów oraz ochronie dziedzictwa kultury, a w tym monografii: *Ubezpieczenia dóbr kultury w muzeach i zbiorach prywatnych*. Współautorka monografii: *Umowy w działalności muzeów. Prawo cywilne. Prawo autorskie*. Redaktor naukowy monografii: *Zabytki techniki – nie tylko z perspektywy prawników; Muzea. Aspekty praktyczne i prawne; Legalne/nielegalne poszukiwanie zabytków i obrót zabytkami. Na styku archeologii i prawa; Restytucja i ochrona dóbr kultury. Zagadnienia prawne. Zwrot dóbr kultury wyprowadzonych niezgodnie z prawem z terytorium państwa członkowskiego na podstawie Dyrektywy 2014/60/UE z dnia 15.05.2014 r.*